

Het verstokte hart van de neoliberalen

door Ton Veerkamp

In zijn gesprek met Thijs Broer, in de eerste aflevering van *Roodkoper* 2005, legde *Trouw*-redacteur Jaffe Vink de verantwoordelijkheid voor de vervreemding tussen allochtonen en autochtonen in Nederland, en de gevolgen daarvan, zoals de moord op Theo van Gogh, vooral bij de culturele en religieuze verschillen. Ton Veerkamp, politiek theoloog in Duitsland, zoekt de oorzaak eerder bij het neoliberale wanbeleid en de sociale gevolgen daarvan.

Aan de Technische Universiteit van Berlijn studeerden twintig jaar geleden een paar honderd Palestijnen uit de Gazastrook. Daaronder enkele tientallen vrouwen. Tot het midden van de jaren tachtig droeg bijna niemand van die vrouwen een hoofddoek. Daarna steeds meer. Omstreeks 2000 was een vrouw uit Gaza zonder hoofddoek een ongewoon verschijnsel. Ik vroeg me af wat er gebeurd was. De herinnering aan deze snelle verandering van gedragspatroon kwam in mij boven, toen ik het gesprek las van Thijs Broer met Jaffe Vink in *Roodkoper* van mei 2005. Vink vertelt over een ervaring uit de tijd dat hij in de Dapperbuurt in Amsterdam woonde. Er kwamen geregeld Marokkaanse buurvrouwen bij hem op bezoek, er was sprake van een goede verstandhouding. 'Maar van de ene op de andere dag mochten ze niet meer bij ons langskomen. Plotseling werd er een muur opgetrokken.' Dus was 'er' iets mis aan het gaan, constateert Vink. Conclusie: de twee culturen passen niet bij elkaar. Vink doet niet eens de moeite zich af te vragen waarom Marokkaanse vrouwen in een huis in de Dapperstraat eerst een cultuur hadden die het mogelijk maakte bij burens op bezoek te gaan en die van de ene op de andere dag opeens over een geheel andere cultuur bleken te beschikken. 'In die tijd begon ik te denken: wat stelt die cultuur uit het Rifgebergte eigenlijk voor? Waar moeten we eigenlijk respect voor hebben?' Respect voor de cultuur van de 'ene dag', toen bezoeken nog mogelijk waren, of van de 'andere dag', toen ze niet meer mogelijk waren? 'In die tijd' ging Vink in de fout. Hij vroeg zich niet af: 'Wat is er met die mensen gebeurd, wat is er opeens misgegaan?' Hij stelde geen vragen, hij *wist* opeens wat er aan de hand was. Dat is griezelig, vooral als het om mensen gaat die een niet onbelangrijke rol spelen bij de opinievorming. *Trouw* is geen achterlijk provincieblaadje en het katern *Letter & Geest* is een factor in die opinievorming. Vink staat voor duizenden mensen in de politiek en in de media die *weten* en niet *vragen*: 'Waarom begon het in de jaren tachtig mis te gaan?'

'Slums'

In die tijd begonnen bepaalde buurten in versneld tempo te verloederen. De Bos en Lommerbuurt waar ik opgroeide en waar mijn moeder tot 1989 woonde, was tot omstreeks 1975 een keurige volksbuurt. De woningen waren klein en het sanitair schamel. De kinderen van de bewoners, arbeiders en kleine employés vertrokken naar elders. De achterblijvers werden steeds ouder, de huisbazen deden weinig aan de woningen, de huren bleven laag, allochtonen namen de plaats in van wegtrekkers en overledenen. 'De buurt gaat steeds verder achteruit. Allemaal Marokkanen,' zei mijn moeder. Voor haar en de meeste oude mensen was die oorzakelijke samenhang duidelijk. In feite was het natuurlijk omgekeerd: omdat die buurt steeds meer achteruitging en de huren bij de algemene loon- en prijsontwikkeling achterbleven, gingen er steeds meer Marokkanen wonen - niet omdat 'hun cultuur' geen prijs stelde op een mooie woning, maar omdat ze alleen lage huren konden betalen.

In de jaren zestig studeerde ik in New York. Mijn studentenflat stond in Manhattan aan de 122ste straat op de grens tussen het blanke New York en Harlem. Harlem was ooit een buurt als de Amsterdamse Bos en Lommer, een buurt van blanke lage ambtenaren en arbeiders. Daar ging de buurt ook 'achteruit'. Die blanken trokken na de Eerste Wereldoorlog weg en zwarte mensen vulden de vrijgekomen woningen. Die waren arm, veel armer dan de meeste arme blanke Amerikanen. In geval van een economische crisis waren zij het eerst werkloos. Ze hadden geen eerlijke kans de vicieuze cirkel van armoede, werkloosheid, moedeloosheid, verslaving en criminaliteit te doorbreken. De enkele gezinnen die het hoofd boven water konden houden, verhuisden zodra het even kon. Zo ontstond er een *slum*. Een *slum* is niet het resultaat van een natuurlijk proces. Een *slum* ontstaat als een welvaartsmaatschappij dat wil.

Of er in Amsterdam voor de eerste wereldoorlog *slums* waren, is moeilijk te zeggen. Ik heb een boek met foto's van Jacob Olie die leefde van 1834 tot 1905. Schitterende foto's van Amsterdam uit de laatste dertig jaar van de negentiende eeuw, van de gebouwen, het straatleven, de krotten, de ontstellende armoede. Maar het was de armoede van vóór de welvaart, in de 'periode ook van woelingen en botsingen, stakingen en oranjehysterie, van vakbeweging, socialisme, anarchisme en liberalisme in opkomst en ontwikkeling' - schreef Wim Klinkenberg in een nawoord. Nu hebben we te maken met de armoede van ná de welvaart en zonder een dergelijke opkomst en ontwikkeling. We hebben te maken met verval.

Armoede en criminaliteit

In de Verenigde Staten heb je *slums* van vóór, tijdens en na de welvaart. Omstreeks 1965 begon een deel van de Amerikanen zich gedurende een korte periode af te vragen hoe het zat met die *slums*, die destijds regelmatig door hun eigen bewoners in brand werden gestoken. En ze ontdekten dat er iets tegen te doen viel. Dat was in de tijd van Martin Luther King. Er werd een grote nationale discussie over de armoede gevoerd. De regering Johnson proclameerde de *oorlog tegen de armoede*. Natuurlijk was dat propagandataal. Maar het congres nam wel een groot aantal wetten aan die meer reële kansen boden voor arme mensen. Als Lyndon Johnson niet de Vietnamoorlog had geërfd van zijn voorganger John F. Kennedy, was hij waarschijnlijk een van de grootste presidenten van de Verenigde Staten geworden.

Zeker was en is er in de Verenigde Staten sprake van specifieke omstandigheden en ontwikkelingen, Amerika is Europa niet. Maar sociale processen zijn overall structureel gelijk. De Verenigde Staten blijven trendsetter. Toen duidelijk werd dat de criminaliteit dimensies aannam die een nieuwe aanpak vereisten, werd omstreeks 1993 de tactiek van *zero tolerance* ingevoerd. Ook zeer kleine misdrijven of veronachtzaming van regels worden sindsdien vervolgd en gevoelig bestraft. Het gevolg was een dramatische stijging van het aantal gedetineerden. Eind 2004 zaten bijna 2,2 miljoen mensen in de gevangenis. Dat is op een bevolking van 270 miljoen meer dan 0,8 procent. In Nederland waren in 2004 16.455 mensen gedetineerd. Dat is 0,1 procent van de bevolking. Naar Amerikaanse verhoudingen hadden dat er 144.000 moeten zijn. Dat lijkt er goed uit te zien. Maar we zijn bezig met een inhaalslag. In jaar 1994 bedroeg het aantal gedetineerden 8.735. Na een sterke toename tot 11.930 in 1996 consolideerde het aantal zich tot 11.760 in 2000. Dat was dan ook precies de tijd van het *Dutch miracle* toen het percentage huishoudens dat van de bijstand leefde, terugliep van 16 naar 11 procent. Maar daarna nam het aantal weer toe, na 2003 zelfs dramatisch, van 13.980 naar 16.455 in 2004.

Conclusie één: criminaliteit en werkloosheid staan duidelijk met elkaar in verband - dat wisten we eigenlijk al. Conclusie twee: Nederland volgt de Amerikaanse trend, men lost de economische en sociale problemen op met het bouwen van meer gevangenissen. Dat realiseren we ons eigenlijk niet. We denken bij het woord *slum* aan de zogenaamde 'derde wereld'. We verdringen het feit dat wij allang *slums* hebben, stadsgebieden met *parallele maatschappijen*. Omdat die processen universeel zijn, hebben de problemen in Bos en Lommer niets te maken met de islamitische cultuur van de grootste bevolkingsgroep in die buurt.

Na de Tweede Wereldoorlog kende een stad als Amsterdam geen *slums*. Die ontstonden pas in de jaren 1980-1990. De Bos en Lommerbuurt was in 2003 de wijk met het laagste inkomen in Nederland, 81,7 procent van het landelijk gemiddelde. Met soortgelijke wijken in de andere grote steden is het niet veel beter gesteld.

De terugkeer van de armoede

In het interview met Jaffe Vink lezen we: '... rijkdom is de overwinning op de armoede. Daar hebben onze ouders en voorouders voor geploeterd. Het Westen heeft die droom gerealiseerd en die moeten wij koesteren.'

Ik moet mezelf beheersen beleefd te blijven bij zoveel domheid ten aanzien van de terugkeer van de armoede, en haar metgezellen verslaving en misdaad in onze westerse landen. Die terugkeer heeft hoegenaamd niets te maken met het feit dat we zoveel allochtonen hebben. In Oost Duitsland - de voormalige DDR - wonen nauwelijks allochtonen. De 'sanering' van dit gebied veroorzaakte een werkloosheid van 16 procent in Thüringen tot 23 procent in Mecklenburg. De armoede die daarmee gepaard gaat, leidt bij niet weinig jongeren tot een verschijnsel dat verwant is met het islamitisch fundamentalisme, het *neonazisme*. 'Ik ben trots omdat ik een Duitser ben,' is hier de leus. In de deelstaat Sachsen stemde in 2004 meer dan 10 procent op een neonazistische partij. Fanatisme, van rechts-extreme of van religieuze aard, woekert op de voedingsbodem van armoede en gebrek aan sociaal-economisch perspectief.

Aan het einde van de negentiende eeuw leefde het merendeel van de arbeidersbevolking in *slums*: criminaliteit, alcoholisme en tuberculose bepaalden er het dagelijks leven. Dat de armoede verdween, is niet zozeer te danken aan het ploeteren van 'onze' ouders en voorouders, maar vooral aan de arbeidersbeweging die de strijd aanbod, niet alleen met het kapitaal, maar ook met het alcoholisme. Men kon er iets tegen doen en men heeft er iets tegen gedaan. Dit weten we: als mensen fatsoenlijk werk hebben tegen een fatsoenlijk beloning, neemt de neiging tot criminaliteit af. Een mens wordt pas een mens als hij een leven lang een gerespecteerde plaats in de menselijke samenleving krijgt. Er is alleen *samenleving* als er *samenwerking* is. En als een grote groep van die *samenwerking* verstoken blijft, is de samenleving in gevaar. We hebben echter niet genoeg fatsoenlijk werk, dat wil zeggen: werk waarop de samenleving werkelijk *prijst* stelt. Het huidige systeem is steeds minder in staat voldoende mensen fatsoenlijk werk te bieden. Mensen haken af, ze raken geïsoleerd en vertonen alle symptomen van maatschappelijke verwaarlozing. Dat geldt ook voor *autochtone* groepen, denk maar aan de moorden op Joes Kloppenburg en Meindert Tjoelker, in de hoogtijdagen van het *Dutch miracle*. Anders dan allochtone groepen hebben ze niet de mogelijkheid hun anderszijn te etaleren. Hun enige uitweg is een vlucht in geweld, alcohol of andere verdovende middelen. Zonder allochtonen zouden we niet minder problemen hebben; dan nemen ze alleen andere vormen aan. De discussie over allochtonen en ontbrekende wil tot integratie leidt de aandacht af van de kern van de zaak: de vernietiging van de *samenleving* door de neoliberale

ondernemerseconomie, waarin de groei en de winst centraal staat van ondernemingen die steeds meer globaliseren en vervreemden van de samenleving. Omdat alle grote partijen zich met huid en haar aan het neoliberalisme verkocht hebben, willen en kunnen ze niet over die kern van de zaak praten. Bij de volgende verkiezingen wordt het leidinggevend personeel van de politiek vervangen door andere mensen, het politieke bedrijf draait verder alsof er niets gebeurd is. 'We hebben helaas geen ander keus' heet het dan.

Moorddadige situatie

Armoede is een relatief begrip. Mensen mogen voldoende te eten en te drinken hebben, op het moment dat ze ver achterblijven bij dat wat in hun maatschappelijke omgeving in materieel en immaterieel opzicht standaard is, zijn ze arm, raken ze geïsoleerd en moeten ze hun toevlucht nemen tot hun anderszijn. Dat los je niet op door te eisen dat ze zich aanpassen. Een sociaal-economische politiek die de mensen isoleert en dan van hen verlangt zelf die isolatie te overwinnen, is schizofreen. We kunnen onszelf feliciteren dat er nog relatief weinig mensen zijn die krankzinnig worden en zich als krankzinnigen gaan gedragen. Mensen als Theo van Gogh hebben daar nooit iets van begrepen en het gevaar onderschat. Wie daaruit de conclusie trekt dat ik de moord op Theo van Gogh rechtvaardig of zelfs maar begrijpelijk vind, is te kwader trouw. Moord is altijd onbegrijpelijk. Ik wijs er alleen op dat de situatie krankzinnig en dus *moorddadig* slecht is. Het gedrag van Mohammed B. tijdens de moord en tijdens het strafproces is een symptoom van de verziekte toestand in verloederde buurten, niet de ziekte zelf. We kunnen op het moment niet veel anders doen dan symptomen bestrijden: moordenaars en potentiële moordenaars horen achter slot en grendel, moeten bewaakt en scherp in de gaten gehouden worden. Dat is de taak van de politie. De politiek moet de ziekte zelf genezen. 'Er is geen alternatief,' zeggen de liberalen. Dat betekent niets anders dan: 'Er is geen remedie tegen de verzieking van de samenleving. Die prijs moeten we betalen voor onze economische vrijheid.' Moeten we dat?

Farao

En zo zijn we weer terug bij de heer Vink. Vink *weet*, hij verbaast zich nergens over. Hij *weet* dat de islam zichzelf hervormen moet. Dat is voor hem alleen een kwestie van goede wil. Als die Marokkanen uit het barbaarse Rifgebergte maar zouden willen, zou er best een aardige hervormde of gereformeerde islam kunnen komen. Dan zullen de imams op vrijdag preken dat Nederland goed voor ze is, ze krijgen immers bijstand, daar moeten ze dankbaar voor zijn en God, alias Allah, waakt over ons allen, amen. Zo zal door de *Letter* van de beleefde preken van hervormde imams - in het Nederlands! - de nieuwe *Geest* van Vink waaien, en zijn wij uit de problemen. Dat soort denken is niet minder ziek dan het fanatisme van fundamentalistische moslims.

Ik moet denken aan de bijbel - een oriëntaals boek vol met verhalen over geweld, over rechtvaardiging van geweld, maar ook over een rechtvaardige wereld zonder opeenhoping van rijkdom, slavernij en verwaarlozing. Jaffe Vink schijnt uit een bijbelvast volksdeel te komen. Dus herinner ik hem - en ons! - aan een bijbelse figuur, de Farao van Egypte. Deze politieke beleidsvoerder had een ondeugd die hem en zijn volk in het verderf stortte: hij was verstokt. Hij moest door tien in hevigheid toenemende plagen ertoe gedwongen worden een slavenvolk vrij te laten gaan.

Zoiets kun je een *paradigma* noemen: de mensen leren zelden iets door redelijke voorstellen. Kennelijk leren ze pas iets als er geweld aan te pas komt. Zolang mensen in probleebuurtten hun criminele energie op elkaar loslaten, heeft Farao -

een ander woord voor de *gevestigde orde* - nog geen ernstig probleem. Hij bouwt er een paar gevangenissen bij en klaar is kees. Dat kan een hele tijd 'goed' gaan. Hoe lang kan niemand zeggen. Veruit de meeste functionarissen van Farao delen zijn ondeugd: ze zijn verstokt. Hun leidraad zijn de opiniepeilingen en hun doel de volgende verkiezingen. Wij verkeren in een dilemma: of Farao verliest zijn macht, of we blijven zijn slaven en slaan elkaar dood (lees Exodus 2:12!). We willen geen slaven zijn, maar weten niet hoe we een einde aan het heersende systeem - aan Farao - kunnen maken. Het is al heel wat als meer mensen zich bewust worden van dat dilemma.

Nederland is een vrij land, sinds de geuzenopstand van 1567. En een democratisch land, sinds Thorbecke 1848. Daar zijn we trots op. Ons kan niets gebeuren, denken de meesten, tenminste nooit zoiets wat in 1933 in Duitsland gebeurde. Ik ben daar niet zo zeker van.

uit: Roodkoper, 10e jaargang, nummer 3, augustus 2005